

РК-2

101436

б-766-у.ш.

С. БОЖКО

//
УКРАЇНСЬКА
ШАМПАЇНЬ //

Д В У

см

V.N. Karazin Kharkiv National University



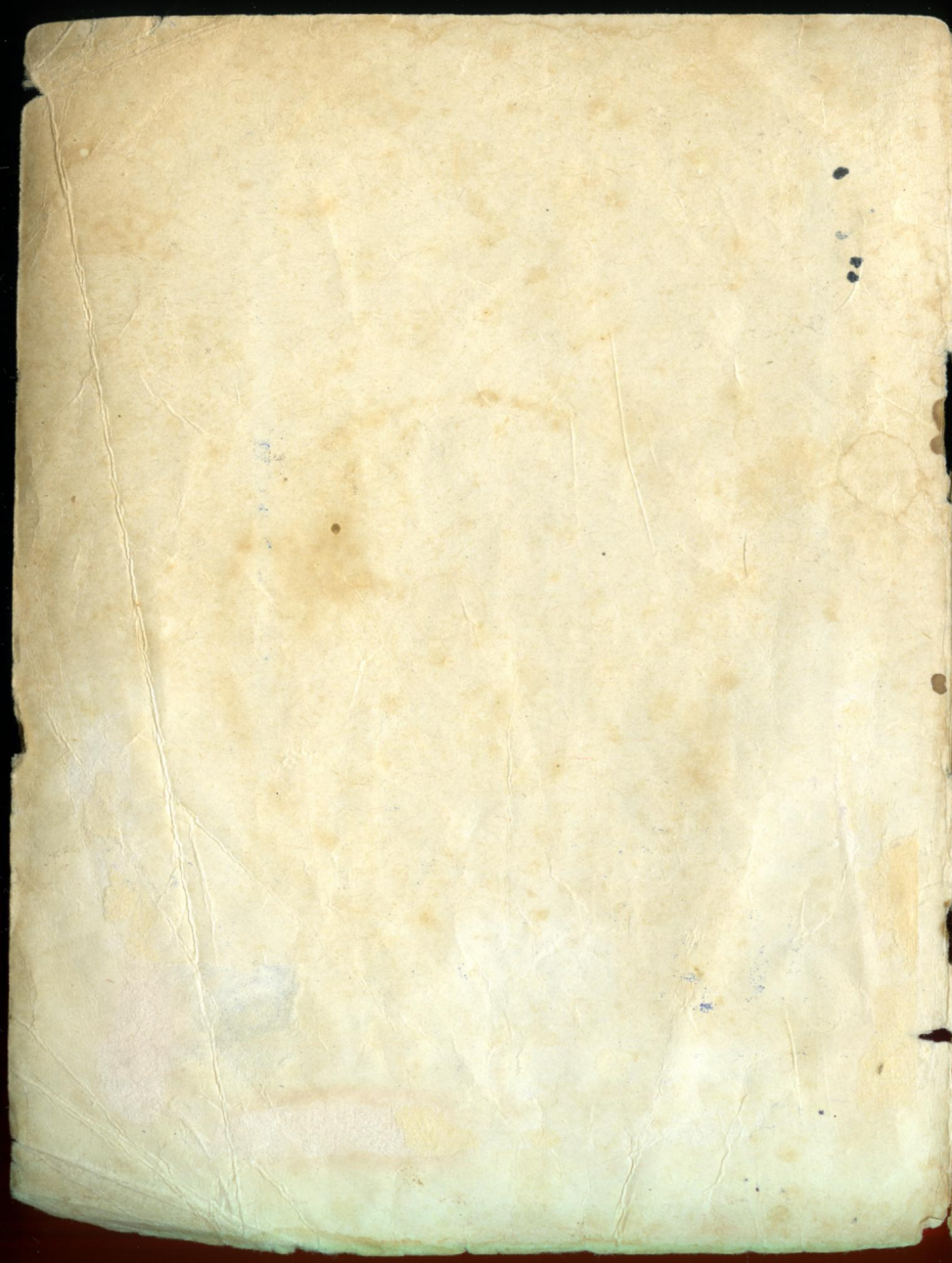
00446096

032

6813

Цена 12 коп. (Р)





САВА БОЖКО

48

„УКРАЇНСЬКА ШАМΠΑНЬ“

1257

Александр Григорьев

ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА Х.Д.У.
Ім. М. 101436 К

101435

вруч. автору

D-11 (2)

Проверено
ЦНБ
1938

ПРОВЕРЕНО
ЦНБ
1943

Саво



28/11-30

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ
ХАРКІВ

1930

58

Бібліографічний опис цього
видання вміщено в „Літописі
Укр. Друку“, „Картковому ре-
пертуарі“ та інш. покажчиках
Української Книжкової Палати



Укрголовліт № 1091. 21/II 1930.

Зам. № 1087. Тираж 15.000.

Б₆-1⁵/₈ арк.

МЕТА БРОШУРИ*)

Шампанню зветься одна з провінцій Франції, дуже багато на виноградники та уславлена своїми („шампанськими“) винами. У нас на Україні „Українською Шампанню“ прозвали район на лівому березі низового Дніпра, так само уславлений виноградниками та виноробством. Восені 1929 року на виноградниках „Української Шампані“, в Основі зокрема, відбувся величезний страйк, що сколихнув широкі лави не лише сільсько - господарського пролетаріату, але мобілізував навколо себе увагу всього робітництва України та РСРР. Історія розвитку виноградарства, що його капіталістичні форми збереглися аж до 1929 року, умови роботи і боротьби сільсько - господарського пролетаріату — та колосально - політична школа, яку батраки пройшли підчас страйку на виноградниках української Шампані, оскільки цікаві, що ми вважаємо за свій обов'язок присвятити радянським читачам, зокрема наймитам, оцю брошуру.

*) Автор писав брошуру до того, як у Наркомземі викрито шкідницьке кубло. У другому виданні автор використав і ті матеріали, бо шкідники Наркомзему безперечно відіграли ролю в довготривалості „Української Шампані“ — *Сава Божко*.

НАЙМИТИ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ ДО РЕВО- ЛЮЦІЇ

Український південь, або, як він тоді звався, — „Юг России“, в своєму господарському розвитку дуже різнився од інших районів України та Росії. Панство сюди потяглося на незаселені вільні степи вже тоді, коли кріпацтво переживало велику кризу. Найбільше розвиватися з господарського боку приморський край степовий почав після ліквідації кріпацтва. Ось сюди то, на Чорномор'я, у величезні економії степових поміщиків-дворян та німців-колоністів і потекли ріки наймитсько-заробітчанського люду. З північних українських губернь та центральної Росії їхали вони залізницями, в тісних, брудних, товарних вагонах, пливли пароплавами по Дніпрі та йшли пішки ранньою весною, місячи босими ногами холодну вогку землю. Стягалася робоча сила наймитська, по степових містечках та станціях, що найбільш уславлені, як ринки робочої сили заробітчанської, з них є: *села* — Новоукраїнка, Березовка, Казанка, Бирзула, Мостове; *станції*: Знам'янка, Голта, Роздільна, Долинська; *міста*: Миколаєв, Єлизавет (Зинов'євськ), Бобринець, Вознесенськ, Одеса, Кривий Ріг, Катеринослав (Дніпропетровськ), Олександрівськ (Запоріжжя).

Чи ненайбільшим ринком робочої сили на півдні було містечко Кахівка на Дніпрі. Сюди весною (на „Микольський ярмарок 9 травня“) з'їздилося по 20-30 тисяч наймитчан. Сюди ж на весні з'їздились управители та прикащики з багатих економій, наймали та гнали гуртки наймитів по багатих маєтках своїх господарів для нещадного визиску наймитської сили.

Робочий день по економіях з весни й до осені був по 17—18 годин. У молотьбу коло молотарок з електричним освітленням він був ще довший. А щоб наймити не падали з ніг, їх напували водкою. Це тоді, коли *для худоби* робочий день був суворо-обмежений: для коняки—11 годин, для вола—10 годин. *Заробітня плата* (особливо, де наймити організовано не протестували) була дуже низькою. Вона коливалася в Херсонській губернії (1903 р.) від 20 коп. до 2-х крб.

Нерятований ніким від експлуатації, наймит був увесь час тероризований господарем, що штрафував його коли і за що хотів. Сваюля панів була не обмеженою. *Штрафували* за те, що наймит за 20 кроків до пана шапки не знімав; за те, що зайвий кусок хліба з'їсть; що на роботі вила, чи граблі поламаються. Бувало так, що господар, ограбувавши наймитів штрафами, виганяв їх без копійки грошей і навіть торби забирав.

Вода та харчі підчас роботи були нікудишні. *Житлом* для наймитів були хліви та свинушники (а поруч парадні конюшні з електричним освітленням,— в Комісаровській економії, напр.).

Охорони праці не було ніякої. Лише в Дніпровському повіті 1896 року було *тяжко скалічених* 300 чол. та легко 6.000 чол. Зокрема багато по-нівечено було підлітків. У Херсонській губернії на кожну сотню скалічених припадало *дітей віком до 15 років* — 37 чол.

Оце коротко про умови праці наймитчан на українському півдні по багатих економіях поміщиків та капіталістів - колоністів. Економії ті були величезні. З поміщиків - магнатів варто згадати тих, що мали побачено землі: Фальц - Файн — 200 тисяч, граф Мордвінов — 80 тисяч, Вассал — 60 тисяч, Попов — 60 тисяч, Дуранте — 50 тисяч, Шредер — 40 тисяч, Люстиг — 30 тисяч, Шмідт — 30 тисяч десятині та ін.

Царські закони про наймитів стояли на сторожі цих величезних магнатів. Одразу ж після „волі“ царський уряд поспішив на допомогу поміщикам і видав 1863 року „временные правила о сельских рабочих“. § 16-й цих правил карав:

„... За самовольную отлучку от работ, за лень, пьянство и нерадение виновные рабочие и служители подвергаются денежному взысканию в пользу нанимателя... в размере двойного дневного заработка“.

Цих законів для поміщиків здавалось замало. Тому в 1870—71 роках була утворена комісія П. Н. Ігнат'єва, а за нею під головуванням міністра державних маєтностей Валуєва нова комісія (1874 р.), що почала збирати матеріял до нових законів.

1886 року вийшло „положение о найме на сельские работы“. У ньому зокрема слід зазначити §, продиктований поширенням с.-г. машин по економіях. А саме:

... При найме несовершеннолетних, а также замужних женщин, имеющих отдельный вид на жительство, не испрашивать согласия их родителей, опекунов и мужей“.

А щоб не лікувати робітників, члени державної ради запропонували:

„... Наниматель обязан оказывать заболевшему рабочему пособие домашнее только *по мере своих средств*, так как врачебная помощь в местностях отдаленных от городов часто совершенно невозможна“ *).

Стаття 8 того закону забороняла наймати робітників без пашпортів. А це значило: коли виганяв поміщик наймита і не видавав пашпорта, то цей не міг ніде найматися. Коли правила 1863 року дозволяли штрафувати лише *за вироком мирового судді*, то нові правила надавали поміщикам *штрафувати зі своєї волі і на свою користь*. А коли робітник од знущання все ж таки тікав, то стаття 101 рекла:

„... Полиция, получив от нанимателя заявление о неявке или самовольном уходе рабочего,

*) Одна стаття лікарського статуту рекла так: „Крестьянские болезни, в виду их простоты и несложности, должны лечиться дикорастущими травами, собираемыми чинами полевой стражи“...

принимает немедленно меры к розысканию его и затем обязывает рабочего вернуться к нанимателю.

... буде он не исполнит законного требования полиции о возвращении к нанимателю подлежит аресту не свыше 1 - го месяца" (ст. 51 — 2).

Після революції 1905 року царський уряд 15 квітня 1906 року видав „Высочайше утвержденное мнение государственного совета“. За ним додаток до законів (том XV ст. 269 - I), між іншим, карав за робочі мітинги так :

„... Устроивши или подготовивши устроить такое скопище или участник оною, и им руководивший при учинении предусмотренных сиею статьею деяний, или подстрекавший к их учинению, или продолжению оных, подвергается: лишению всех особенных, лично и по состоянию присвоенных прав и преимуществ и отдаче в исправительные арестантские отделения...

Если же скопище... оказало соединенными силами насильственное противодействие вооруженной силе, призванной для рассеяния сего скопища, то участвовавший в таком противодействии подвергается: лишению всех прав состояния и ссылке на каторжную работу на время от 6 до 8 лет, или от 4 до 6 лет“.

ЯК ВИНИКЛА ОСНОВА

В отакій атмосфері неймовірного визиску наймитства та опіки царського уряду над поміщицькими інтересами почала своє існування виногра-

дарська колонія Основа, що їй судилось в історії наймитського руху після жовтневого періоду відіграти значну роль.

Зупинімось коротко на історії Основи.

1822 року вихователь Олександра І Лягарп за своєю протекцією перевів і оселив у Басарабії, в колонії Шабо та Пуркари Акерманського повіту, своїх земляків - швайцарців, яко досвідчених виноградарів. Там вони заклали виноградники і почали господарювати. Мусимо зазначити, що виноградна культура забирає багато людських зусиль. Уже після того, як ґрунт розроблено, і виноградний сад має кілька років існування, *одна десятина* винограднику щороку вибирає в себе $109\frac{1}{4}$ *трудо - днів*. Отже, виноградарі в колонії Шабо та Пуркари з перших років свого господарювання завели експлуататорські капіталістичні господарства. Осівши там, вони пустили свої пазурі по всьому Чорноморському узбережжю понад гирлами Бога та Дніпра. Невдовольнившись з 4000 десятин, наданих їм Олександром І у Басарабії, колоністи - швайцарці (німці та французи) набули землю на Дніпровських пісках, на лівому його березі, у поміщиків Нестроева та Панкеева. Тут вони заложили колонію Основу, прикупивши 1500 десятин землі (1000 десятин по 30 крб. і 500 по 50 крб. за десятину). Заложивши виноградники 1890 р., вони 1892 р. вже мали врожай, а 1893 року — вино.

НАДДНІПРЯНСЬКІ ПІСКИ

Там, де Дніпро повертає на захід, до того, як впадати в Чорне море, на лівому його березі, од

містечка Кахівки до кінця Кінбурнської коси довжиною на 120 верстов тягнеться смуга сипучих пісків від 5-ти до 25 верстов завширшки. Посідає ця смуга 200.000 десятин, себто майже 2000 квадратних кілометрів. Піски сипучі. У літню спеку та сухої морозної зими пісок підхоплює північно-східній вітер, що дме в цій смузі 190 днів на рік. Тоді здіймається цілий самум; пісчане море хвилюється; білі дрібні порошинки - пісок, як вода, ллється понад Дніпром, осідаючи в його плавнях. А коли вітер повернеться з півночі тоді пісок засипає поля Мелітопільщини. *З 1843 р. по 1868 рік піски засипали 14.000 десятин засіяного поля; 1895 - 96 року піски просунулися місцями на 2 верстви і засипали понад 9.000 десятин (а до того 1882 р. 2000 десятин).*

Царський уряд ще 1853 року почав боротьбу з пісками. Було засаджено на пісчаній межі 12.000 десятин білою акацією, кримською сосною, гльодом тощо. Але все даремно. Рослинність кволо прищеплювалася, а піски продовжували свою руйнацьку справу.

Тоді на допомогу прийшли виноградарі, що оповили піски виноградною лозою. З легкої руки основців виноград почав культивуватися по інших місцях, і в результаті — 1909 року понад Дніпром було вже засаджено 3064 десятин виноградників.

РОБОЧА СИЛА В „УКРАЇНСЬКІЙ ШАМПАНІ“

Нелегка робота була загнuzдати пісчану стихію. Треба було рити глибочезні рови, перелопачувати

сотні десятин важкого піску, щоб приготувати землю до винограду. Та, вже насаджений, виноградник так само немало вимагає роботи. Весною — надто тяжка робота — відкривати кущі, заховані на зиму від лихих морозів. За відкривкою іде підрізка. Далі знову друга і третя відкривка. Три рази доводиться сапати величезними (молдавськими) сапками. А чи ненайтяжче було постачати воду на сухі піски. Тут даємо слово чиновникові „особых поручений департамента министерства земледелия“ А. Романовському-Романькові, що протягом літа 1909 року обслідував „Українську Шампань“ і написав про неї цілу брошуру¹⁾:

„Наиболее тяжелой из этих работ является ручная поливка молодых школ, производимая с июня по август. В разных местах питомника имеется три колодца, от которых проведены на плантации на расстоянии до 50 саж. досчатые жёлоба. Девушка, стоя на срубе колодца, вытаскивает из него воду ведром при помощи так называемого „журавля“ и выливает его в жёлоб в количестве от 4 до 6 ведер в минуту, смотря по силе работницы. Время качания — 2 часа, после чего девушка заменяется другою и переходит на другую более легкую работу — разносить воду лейками из врытого в землю чана, в который льет ее жёлоб“.

¹⁾ „Виноградарство и садоводство на песках Днепровского уезда“ С. П. Б. 1913 г.

Робота на виноградниках, робота над такою ніжною культурою, потребує певного звичаю та кваліфікації. Ось чому володарі „Української Шампані“ не використовували зайшлої робочої сили. Кожен з них „прикріплював“ до себе найближчих селян. *Основці прикріпили село Британи*, що лежить поруч 1½ верстви від Основи понад Дніпром. Це село заселене вигнанцями, що їм уряд брив по півголови (звідци й назва). Оточене навколо великими поміщиками Овсяніко-Куліковським, Панкеевим, Колчановим, Шавалдою та іншими, Британи сиділо на пісках і перебувало у величезних злиднях. Найбільше скористався з цього глитаї-поміщик Козинців, захопивши землю під самим селом. Він „дозволив“ селитися британцям на ній, але з умовою: 70 крб. оренди за десятину, а через 25 років все село зі своїми будівлями мало дістатися власникові землі,—тому ж Козинцеві. Отакий був сусіда у британців із заходу. Зі сходу сиділа Основа. Вона і пов'язала свою долю, зріст свого багатства, з британською біднотою, перетворивши село в постійних своїх наймитів-кріпаків. Допмагаючи окремим одиницям з британців „вибитися в люди“, витягаючи лише декого в глитаї, а тим самим створюючи свою агентуру в Британах,—основці більшість британців оповили, як павуки.

ОСНОВСЬКІ ВАТАЖКИ

Вони тягли з села все що могли: майже дарову робочу силу, очерет, та гній на виноградники. А розбещені ловеласи (як багатій Цезар Іванович

Жатон) навіть собі полюбовниць вербували з врюдливих британок.

Забезпечивши робочий резерв, спритні основці почали зрошуватися з державним апаратом та всією поміщицько-капіталістичною суспільністю. Найбільшими багатіями з основців були: Аугст, Гертер, Гиршгаймер, Берте, Гаклер, Де-Мартіно, Позняков, Тардан, далі — Дон і Тевна, Генцельман та інші.

За ватажків, ще з кінця XIX ст. основці мали багатіїв-французів *Жатона* та *Берте М. Ю.* Берте до революції вдавав з себе „ліберала“. Він передплачував газети, журнали ліберального напрямку, вів знайомство з виноградарем Жатона ес-деком Дарафелідзе, непевним для царських законів Глюгерманом, толстовцем Широковим. 1905 року він вкупі з Позняковим та Гертером скликав у Британах мітинг, справив молебень і збори ухвалили кадетську резолюцію. Громаду збирав за допомогою попа та старости Капусти. Пізніше (як побачимо нижче) він верховодив Основою і за радянської влади аж до 1929 року, коли страйк наймитів поклав кінець капіталістичній Основі.

Ц. І. Жатон, — до певної міри, — антипод Берте. Цей ханжа, розбещений ловелас, орієнтувався на урядову суспільність царської державности. За його ідеєю, висловленою в дописі до одеської газети, міністер Ермолов вислав свого чиновника і призначив комісію, з участю того ж Жатона, для роздачі пісків під виноградники. Він же (Жатон) видав свою сестру заміж за члена Дніпровської

повітової земської управи К. Л. Фастиковського. Він завжди бував гостем у повітових та губерніяльних правителів.

Проникненню основців в урядові кола чимало допомагала їхня культура (виноградарство) із своїм продуктом (вином). *Основа спювала всіх*. Навіть „урядове око“,—згаданий нами вище чиновник Романовський - Романько, за свідченнями самих основців,—напивався з їхніх підвалів до нестями. Звідси і не диво, що він так широко їх зреклямував у згаданий нами брошурі. Щодо спювання заїжджих високопоставлених персон, то в Основі уславився Дмитро Гаврилович Позняков, напівбожевільний помпадур, „дурний барин“, як його прозвали наймити. Той був величезним шахраєм. Фалшивував вино — як ніхто. У Кахівці мав льох, де під маркою вина спював селян звичайним винним квасом, розбавленим трохи цукром та скріпленим кишмишем. А замогоричений чиновник у своїй брошурі характеризує його так:

„... Последний отличается особой предприимчивостью, извлекая доход как из виноградных гроздей, так и из саженцев и черенков... в его подвале я имел удовольствие дегустировать (пробувати, определяти якість — С. Б.) замечательно - полное, мягкое бархатистое и ароматичное вино, приготовленное из белого муската по токайскому способу...“

Ця ж зброя (вино) та пронозливість основців відчиняла їм двері до широкого кредиту в бан-

ках. Вони користувались необмеженим кредитом у Держбанкові, Русько - Азіатському, Міжнародньому - Петербурзькому, Банкові Зовнішньої Торгівлі, Об'єднаному, Т - ві Взаємного Кредиту і в цілій низці банків та приватних лихварів (Мадам Мефреді у Одесі, поміщик Козинців та ін.).

1903 року основцям відчинено було дуже вигідний (по 4%) меліоративний кредит для запровадження меліоративних заходів на пісках. Розуміється, що ніхто з основців великих меліоративних робіт не запровадив, а натомість понад Дніпром вирости їхні палаци - будинки та величезні льохи — виноробні (у Жатона, Янковського, Тардана, Анрі Доні та ін.).

Особливо кредитні операції збагатили основців підчас війни. Валюта тоді падала, і основці робили карколомні шахрайські операції з позиченими грошми.

Отже не дивно, що після революції (і підчас страйку) основські багатії мали багатющі маєтки та хутори і виноградники: Янковський — 35 га, Доні — 25, Коновалов — 33 Берте Ю. Ю — 20, Де - Мартіно — 10, Берте М. Ю. — 88, Гиршгаймер — 51, Аугст — 56, Жатон — 21, Генцельман — 44, Тевна — 28, Доні А. С. — 23, Гахлер — 16. Тапі — 27, Тихонова — 17.

Можна уявити собі багатство цих поміщиків, коли за підрахунками спеціалістів прибуток з 25 га виноградника дорівнюється прибуткові з 300 десятин орної землі.

ОСНОВА ПІСЛЯ РЕВОЛЮЦІЇ

(до не пи)

Як же сталося, що такі капіталісти, використовуючи щороку в своїх господарствах сотні душ найманої сили, могли існувати аж до осені 1929 року?

Цьому прислужилися такі причини:

а) своєрідність території (сипучі піски);
б) своєрідність інтенсивної культури (виноградарство).

в) уміння основців орієнтуватись і боротись за своє існування в радянських умовах та

г) неухажність, а подеколи і викривлення лінії радянсько-професійними органами.

Революцію основці пересиділи. Ніяких авантурних контр-революційних виступів, збройної боротьби основні не провадили. Проходили полки, дивізії армії, червоні, білі і махновці, а основці сиділи, як щури в горах, тримаючись виноградних садів, та користуючись з дарової робочої сили бригадирів.

Радянська влада, ураховуючи значіння винограду на сипучих пісках, зважаючи на цінність виноградної культури, не допустила руйнації цього гнізда. Навпаки, — ціла низка документів свідчить про піклування всіх радянських органів за добробут виноградного господарства основців.

Тільки перемогли більшовики, — тисячі відер вина, як і все майно, було узятो на облік ревкомом. 12/III-20 року Дніпровський повітовий революційний комітет в особі його здороввідділу пише до

штабу 13-ої армії, щоб вина з основських льохів армійські частини не брали, бо вино,—

„... при отсутствии сердечных и возбуждающих средств и медикаментов (что имеет место в настоящее время) является незаменимым лекарственным веществом и должно расходоваться только для нужд больных...“

13/III того ж року до того ж штабу пише Дніпровський Земвідділ. Тільки цей виходить не з відсутности средств, а—

„...[2] Принимая во внимание, что суровая зима сильно повредила виноградники Основы Британского района и лишила виноградарей урожая в текущем году... доходов никаких не предвидится, просим штаб 13-й советской армии за все взятое вино производить наличный расчет по ценам, выработанным комиссией.

3) Всю взятую же посуду настоятельно просим возвратить и впредь ни в коем случае не пользоваться посудой, принадлежащей виноградному хозяйству, так как вывоз посуды и невозможность такую приобрести совершенно разрушает подвальное хозяйство“.

Турботи про „подвальное хозяйство“ сягнули дальше належної земвідділові компетенції. „Подвальним хозяйством“, як побачимо, зацікавився і Осново-Британський Сельревком. М. Ю. Берте перед евакуацією білих перевіз до Херсону і сховав у льохах банку взаємного кредиту 2400 відер

вина. Там його опечатано. Так згаданий ревком, стурбований очевидно добробутом („подвального хозяйства“, пише :

„...Принимая во внимание, что означенное вино есть продукт урожая 1919 года, полученный с владений М. Ю. Берте и что таковое вино до сих пор не продано, считаем что оно составляет одно целое с хозяйством М. Ю. Берте в Основе, почему не подлежит реквизиции“.

Як бачимо, радянські органи не лише не повели наступу на основських поміщиків, а одверто стали на захист їхніх господарств. З цього основці користувалися і надалі, підбиваючи під свій вплив як рад та профробітників місцевих, так і поза межами своєї округи.

Та й самі основці не ловили гав. Ще 9 травня 1920 року вони скликали загальні збори своєї громади, де, за проводом М. Ю. Берте, якнайдалекозорішого політика Основи,—заснували I-й Виноградарський Кооператив—„Союз тружеников виноградної культури“. Проводарями — найбільші багатії: М. Ю. Берте — голова, А. С. Доні — товариш голови, секретар — А. Я. Штолер та скарбник П. І. Коновалов. Приховані сучасною назвою колишні володарі величезних винних льохів, які мали (напр., Жатон) по 22 торгових філії на всій Наддніпрянщині, одразу перетворилися на „тружеников“ виноградної культури. Мало,—того ж дня „труженики“ уповноважили П. І. Коновалова домагатися перед райпродкомісаром тов. Колядінцевим видачі

Ім авансу 5 мільйонів крб. на купівлю мідяного купоросу обрізкувати виноградники. І той аванс одержали.

Приховуючись гаслом порятунку виноградників, основці зазіхають і на дешеву робочу силу. У червні 1920 року вони скаржаться тому ж т. Кодінцеву, що вже був головою продкому в Олешках:

„... Рабочие крайне неохотно идут на работу, требуя взамен денег вина натурою и др. невыполнимые условия, как еженедельное увеличение заработной платы, восьмичасовой рабочий день ... а по сему мы заявляем, что поддерживать виноградную культуру [при создавшемся положении мы не можем, и виноградники уже находятся в ненормальном положении, в особенности крупные хозяйства... говорить о принудительном способе не приходится (щоб пак, при радянській владі!?) — С. Б.).

Обрахувавши добре той виключний інтерес з боку радянських органів до цінної виноградної культури на пісках, основці на цьому увесь час неймовірно спекулюють. Цей мотив — „катастрофічне становище виноградної культури“ — переважає у всіх паперах основців не лише до місцевих органів, але й до центру. А вони туди почали вщачати з 1921 року. Зокрема, — їхній верховод і далекозорий М. Ю. Берте. Посвідка від 1 лютого 1921 року свідчить, що голова правління „Труженников“ їздив з персональною доповіддю до Наркомзему. В результаті цих поїзденьок вони мали

цілу низку пільг. Зокрема судовим засіданням від 21 листопада 1922 року колишній Дніпровський земвідділ наділив основців землею, виділивши всю „Шампань“ (поміщицько-глитайські господарства Основи, Ключової, Лугової та х. Веселого) в особий земельний відвод під назвою „Кооператив виноградарів № 1“. З цією маркою „виноградарів“ основці вступили в смугу нової економічної політики.

ПЕРІОД НОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Нова економічна політика, що розв'язувала частки приватну ініціативу глитаям на селі, основцями була використана як слід.

Розв'язуючи торговий обіг, НЕП'а дала змогу основцям реалізувати на місцях свою продукцію. Витяг з протоколу Губекономради 19/III-22 р. (через місяць після набрання глитаями марки „кооператорів“) свідчить:

„... Разрешить означенному товариществу обменивать собственное вино на продукты питания при условии оплаты акциза ...“

Користуючись з цього, виноградарі розгортають буйну спекуляцію вином. При кволоті нашої валюти воно зразу стало грішми у всій „Шампані“. За пляшку сумнівної якості вина наймалася і визискувалася робоча сила. При відсутності спиртових напоїв вино заволоділо ринком споживачів. З далеких сіл низової Наддніпрянщини потяглися цілі валки

возів з хлібом, вигодуваними свиньми, курми, гусьми та індиками до основських маєтків. Ще й зараз околишні селяни згадують цей недавній час глитайського крутійства та шахрайства. Привозить дядько хліб. Його заводять у льох, дають найкращого вина, напувають до нестями, а потім, замість вина, поналивають йому звичайного винного квасу, скинуть дядька на воза і випроводять з двору. Теж — із зарплатою робочій силі. Як протест проти явного шахрайства, — батраки пред'явили через колективний договір низку професійних вимог. На це основці на загальних зборах 30/VII—22 р. відповіли:

„... что договор той редакции как он составлен не приемлемый для виноградарей, ибо *никто из виноградарей* не сможет добросовестно его исполнить, а по сему постановили: предложить Британо - Основскому секретариату составить смешанную комиссию. В согласительную комиссию избрать Берте М. Ю., Коновалова П. И. и Янковского Л. П.“

Доки та комісія обиралась та велася тяганина з повітовим Профбюро та Губпрофрадою, — основці, не вважаючи на страйк, оголошений 1 серпня секретаріатом спілки, робітників з роботи не відпускали. Мало того, — коли член секретаріата спілки, — товариш Зарва Яків Пимонович, — пішов на виноградники знімати наймитів, то з ним трапилося таке (цитуюмо з його скарги до Кахівського нарсуду):

„... При обходе виноградников крупнейшего садовладельца Альфреда Тевна были обнаружены рабочие в количестве 6-ти человек, которые производили с'емку ягод. После распроса рабочих, кои оказались почти все мне не знакомые, за какую плату работают и откуда они, установить не пришлось. Уполномоченный сельревокома т. Мудрый потребовал от рабочих оставить работу и идти с ним в поселок Основа к садовладельцу Альфреду Тевна для составления акта... Нам встретились садовладельцы Бюксель Алексис, Адольф Тевна и винодел Альфреда Тевна Артур Доні, Альфред Тевна остановил рабочих и повелительным тоном приказал им воротиться назад продолжать работу. А затем повернулся ко мне и начал [наносить самую отборную площадную брань, называя меня вором, арестантом и т. п., стремясь нанести мне удар кулаком в лицо, какового удара я постарался избежать, предупреждая его последствия. Стоявший в то время возле винодельни Тевна Артур Доні все время подтрунивал [Тевну на более серьезный эксцесс, крича: „бей его, сволоч, босняка, в морду...“

Розуміється, що при такому співвідношенні класових сил на місці, та протекційною [політикою центру до основців, страйк великих наслідків для наймитів [не дав, [їхнього професійно-правового становища не поліпшив. А протекціонізм губернських та центральних органів за тими документами, що у нас є, явно був.

Коли уповноважений губерніяльного відділу державних земельних маєтностей тов. Форощук напередодні ліквідації Олешківського повіту почав масовий облік виноградних глитайських господарств, Основа вдалась до Губземуправління, і воно папірцем за № 2065 від 15/III-1923 року заборонило тов. Форощукові отбирати лишки землі у основських поміщиків, а лише взяти їх на облік. 28 квітня того ж року плянова комісія Одеського Губземуправління визнала за можливе наділити виноградарів по 20 десятин на родину і послала до центру свої міркування.

Тимчасом у кінці травня 1923 року М. Ю. Берте, цей ушавлений проводир Основи, їде до Харкова і вкупі з головою Правління Укрвинуправи В. Б. Циганком робить доповідь голові Раднаркому Християну Раковському. Ініціатива постанови цих докладів належала Наркомзему, а ще до того Раковському подано було докладну записку колишнього лісничого Олешок — Борткевича. 30 травня на поширеному засіданні комісії по реставрації сільського господарства України Х. Раковський робить доклад, а 23 червня, того ж року, Раднарком видає декрета, за яким:

- 1) Освободить новые насаждения лозы от всякого налога на 5 лет.

Примечание : Для виноградников, заложенных на летучих песках, срок от освобождения налога устанавливается 8 - милетний...

5) Признать необходимым организацию госбанком целевых кредитов на краткосрочное кредитование трудовых виноградарей для покупки аппаратов и материалов по борьбе с вредителями виноградников и под урожай трудовых виноградников, на расходы по уходу за ними и целевых кредитов на долгосрочное кредитование для закладки новых виноградников и организации кооперативных виноделен“.

Підбадьорений такою політикою радянського уряду, Берте організовує в Основі кооператив „Сипучі піски“, що потім, згуртувавши коло себе інші глитайсько-виноградарські кооперативи, перетворився в цілий союз „Дніпровинсоюз“. На чолі його стояв сам Берте,—найбільший виноградар капіталістичної Основи!

Після лекрету виноградарська глитайня „Української Шампані“ сипнула до нього цілою низькою листовних подяк. Наводимо витяги найхарактерніших з них:

„Многоуважаемый Михаил Юльевич!

Во исполнение постановления общего собрания членов товарищества от 2 августа с/г. Правление считает приятною своею обязанностью выразить Вам от имени О-ва благодарность за энергичное отстаивание интересов трудящихся виноградарей (Лист Козачого-лагерського Т-ва Виноградарів та виноробів 3 серпня 1923 року, № 72).

Ново-Шабське Кооперативне Т-во лише ще
більш помпезно:

„... Мы не приувеличиваем если скажем: если виноградная культура до настоящего времени удержалась на сыпучих песках в столь трудное для нее время, то это благодаря только Вашим трудам и непрерывной энергичной работе в делах общего виноградарства.

Да ниспошлет Всевышний Вам здоровье, мощь и силу духа, дабы Вы могли еще много лет работать для процветания виноградной культуры на сыпучих песках, для процветания всей Советской Республики...”

Не забули подякувати Берте і самі основці. Тільки ці не такі дурні, щоб згадувати бога. Натомість, їхня подяка звучить урочисто, за всіма вимогами сучасного радянського стилю. За радянською термінологією основці гарно вміли приховувати своє капіталістичне лице! Ось виписка з протокола № 12 від 14 серпня 1923 року:

„Слушали:

1. Доклад Предправления Райвинсоюза М. Ю. Берте:

Постановили:

1) Выразить М. Ю. Берте и Г. И. Тонкому благодарность за достигнутые льготы и выдать им на выраженную общим собранием благодарность мандаты”.

Як бачимо,—коротко і просто. А далі, розпускаючи, мов пава хвіст, цілий стовп словесної

балаканини, основці пускають дим в очі радянській суспільності такою словесною зливою:

„Общее собрание членов Британо - Основского Кооперативного Т-ва в день 3-хлетия его основания констатирует большие достижения Т-ва в области кооперирования виноградарства и высказывает твердую решимость твердо идти по кооперативному пути, ведущему нас к высшим формам общежития...“

В чому вбачали основці ті „высшие формы общежития“,— Алах відає! У всякому разі не в потонній системі роботи наймитами, що їх цілими сотнями експлуатували „кооперовані виноградари“, а ні в тій спекуляції вином, що вони провадили...

Та якби то не було, а на ґрунті нової економічної політики основці страшенно багатіли.

ПОЧАТОК НАСТУПУ НА КАПІТАЛІСТИЧНУ ОСНОВУ

Приховуючись за балачками про „высшие формы общежития“, „Українська Шампань“ росла, як *чисто-капіталістичний сектор* господарства Низової Наддніпрянщини. Найяскравішим виразником капіталістичних інтересів Основи був той же М. Ю. Берте, що до того ж був *завторгвідділом Дніпро-винсоюзу*, коли він містився уже в Херсоні.

Президія Окрвиконкому резолюцією від 22/XII—24 року підсумувала і дала належну оцінку основському господарюванню.

Коли до того радянська влада ставилася прихильно до основців, то лише *беручи під увагу поширення та зміцнення виноградної культури на сипучих пісках*. Основці ж, тверезо розглядаючи своє капіталістичне існування в системі радянського господарства, не дуже бралися культивувати виноградарство. Постанова президії констатує, поперше, хижацьке використання виноградників, що покинули колишні господарі основцям (Шавалда, Фастиковський, Заам, Буксель, Грищенко та інші). Комісія, що обслідувала виноградники 10 грудня 1924 року в своєму акті (§§ 3, 4) зазначає, що кооператори не лише не поліпшили ті покинуті виноградники, але *призвели їх до загибелі*, не закриваючи на зиму від морозів.

На торговій політиці Дніпровинсоюзу так само відбилася хижацька політика Основи. Як завторгвідділом,— Берте більшість замовлень гуртових покупців вина скеровував на Основу, поминаючи дрібніших кооператорів Олешківського, Казако-лагерського та інших Т-в (дарма вони дякували 1½ роки тому!). А покупці ті були, крім Харчотресту та Укрвиноуправи, ще й спекулянти з Одеси. На одній з таких операцій „зашився навіть сам завторгвідділом М. Ю. Берте“, вплутавшись в невивідну для Дніпровинсоюзу угоду з приватною Одеською фірмою *Рабінович, Аптекарь і К^о*. Правда, це виявилось пізніше. У заяві, поданій 11 січня 1926 року, Берте пропонує Дніпровинсоюзу виплатити 1000 відер вина протягом 5-ти років, як компенсацію за ту невдалу угоду. У другій заяві

20/І — 26 р. Берте повторює свою пропозицію, попереджуючи, що він... „меньше всего в интересах Днепровинсоюза (ту справу — С. Б.) хотел бы выносить на публичную огласку“!..

Не зайве згадати та підкреслити ту „лінію“, що її вів Берте, як член правління Дніпровинсоюзу. Про це красномовно свідчить його докладна записка адресована Окрпаркому, Окрвиконкому, Окрпрофбюро, Окрвсеробземлісу та Окркомісії в справі чистки радустанов. Після того, як викинули декого з правління, Берте, що тоді залишився, пише :

„Не могу молчать... честно и смело должен заявить о той опасности, которая незаметно подстерегает нас, пионеров виноградарского дела. Я отлично понимаю, что как было до сих пор (засильства спекулянтів та ґлітаїв у правлінні ДВС — С. Б.) оставаться не должно, но и также крутых поворотов не должно быть, ибо... толчок, который был дан вновь избранным 10 — 11 июня с/г. на С'езде уполномоченных ДВС'а... главным образом пагубно отразится на цельности лучших виноградарских хозяйств...

Необходимо считать безусловно крупною ошибкою вычистку Шейнкера из его бывшего гастрономического магазина, ныне принадлежащего ДВС“.

В той час, коли „главковерх“ у правлінні ДВС'а „провадив лінію“ в торгових операціях, основці вдома вели боротьбу з профспілкою проти колективної угоди. Нарада представників Окрфілії Окр-

землісу (Горбач, Новак), голови робіткому з Основи (Побережний) 22/5 — 24 року ухвалила:

„... Исходя из экономического состояния Т - ва считать возможным повышение заработной платы на 30 — 35%, и исходя из того, что союзная организация, как и Т - во виноградарей, глубоко заинтересованы в расширении производства, совещание находит необходимым и целесообразным сохранение прежнего уровня заработной платы, при одном неременном условии, что хозяйства... обязуются расширить и культивировать производство из расчета увеличения поглощения наемной силы хозяйствами виноградного производства на 50% (поглощение его падает на работы по расширению и поднятию культуры виноградников)“.

Як бачимо, верхівка спілки Рзбземліс на Херсонщині, поступаючись прямими інтересами наймитства, схилилася до більшого піднесення виноградарства основців, дбаючи про поширення та інтенсифікацію їхнього господарства. Та останні, сигналізовані провалом Берте у Херсоні, на цю пропозицію *відповіли саботажем*. Через 3 дні після згаданої ухвали союзу вони пишуть заяву за підписом Берте и Ротенберга, де між іншим, зазначають:

„... Не можем также согласиться с той частью протокола совещания, где сказано, что хозяйства обязуются культивировать и расширить про-

изводства из расчета увеличения... считая, что таковое условие будет создавать бесконечные конфликты“.

Збори 26 травня, заслухавши доклад Берте про результати поїздки в Херсон (зі згаданю за-явою), ухвалили:

„2) Увеличение производства ... возможно будет только... за счет пополнения старых и *частичной* закладки новых виноградников“.

Так відповіли основці на перші прояви наступу радянської суспільности на їхню капіталістичну фортецю.

„УВ'ЯЗКА“ БЕРТЕ З РАДЯНСЬКОЮ СУСПІЛЬНІСТЮ

Для характеристики пронозливости основців, і зокрема їхнього ватажка Берте, для того, щоб уявити — оскільки ці ловкі капіталісти уміли боротися за своє існування, — не зайво навести декілька прикладів - документів. Ось хоч би епізод зі спробою Берте, — капіталіста, що експлуатував у своєму господарстві по 200 чол. наймитів, — відновитися у правах голосу. — Дніпровинсоюз 28/XI — 25 року прислав до Основи папірця, де зазначалось, що :

„... Каждый, незаконно лишенный избирательных прав, может возбудить ходатайство о восстановлении в правах перед Окрисполкомом, направляя свое ходатайство через Райисполком, дающий по его содержанию свое заключение“.

І далі в тому папірцеві:

„... Если по ходатайству какого либо вашего члена потребуется содействие Днепровинсоюза, вам надлежит поставить в известность о том Правление“.

На цей папірець Берте відгукнувся одним з перших. У своєму „ходатайстві“ до Британської сільради він, покликаючись на згаданий вище папірець, пише:

„... Принимая во внимание последнее распоряжение центра в деле расширения права об избирательном законе... прошу учесть и то, что я около 5-ти лет проделал колоссальные работы... пользуясь полным доверием партии, как на местах, так и в центре. Будучи избран делегатом от Днепровинсоюза на всеукраинский С'езд Плодоспилки в городе Харькове 22/XI с/г., мне было выражено полное доверие Замнаркомземом тов. Одинцовым, выразившим пожелание видеть меня и в дальнейшей моей жизни, работающим в виноградарской кооперации“.

Ми не знаємо,—„виражав ли пожелание“ тодішній Земнаркомзем тов. Одинцов, а про те, що тодішній апарат Наркомзема зростався з основськими капіталістами, можемо довести документально. Ось хоч би уривки з листа спеціаліста Наркомзему, інтенсивника з відділу спецкультур Г. Булгарцева (лист датований 10/XI—24 року):

Многоуважаемый Михаил Юльевич! Обращаюсь к Вам с просьбой полуофициального порядка, как к лицу наиболее соприкасающемуся и находящемуся в курсе всех дел (щербак! кто ж, как не Берте? — С. Б.). Для отчетов, а также всяких сводок необходимо для Наркомзема более или менее точные (це з боку основців „точные“? — С. Б.) сведения по ниже следующим вопросам:

1) Какое существует в Вашем районе местное обложение десятины виноградника...! Вопрос этот весьма важный для вас (щербак так! — С. Б.), поэтому необходимо его освещение всестороннее.

2) Как о возможностях увеличения площадей виноградников на песках (ще мало? — С. Б.) и пути, по которым с Вашей точки зрения можно было бы ускорить развитие виноградарства.

3) ... поэтому вопросу я в бытность свою в последний раз в Одессе беседовал с Вами...

С Вашей стороны так же желательно чисто практические указания (щербто Наркомземові? — С. Б.).

Та „ув'язуючись“ з верхами спеціального апарату Наркомзему, Берте не забував і „малых сих“. Він дбав, щоб навколо Основи склалася гарна думка в радянській суспільності і на місцях. Не малу роль у створенні сприятливої атмосфери навколо Основи відігравало основське вино. Колектив 1-го Кахівського Т-ва військових інвалідів на своєму засіданні 24 червня 23 року, заслухавши повідомлення, що Берте з своїх десятитисячновідерних льохів подарував їм 5 відер вина, — ухвалює:

„...Принимая во внимание, что тов. Берте М. Ю. первый откликнулся на наш призыв, пришел нам на помощь не словами, а делом (себто вином — С. Б.), выразить тов. Берте М. Ю. искреннюю благодарность от имени всех инвалидов. А также избрать тов. Берте М. Ю. первым почетным членом 1-го Каховського колектива воєнних інвалідів, о чєм довести до вашєго свєдєния и *просить его согласия*“.

В архіві господарських прибутково-видаткових книжок М. Ю. Берте, крім інших рахунків (з клієнтурою, з робітниками, візниками тощо), нам довелося надібати так званий „Общественный счет“, який, очевидно, так само не мало впливав на створення сприятливої атмосфєри навколо Основи. У тому рахунку „чорним по білому“ написано:

„Отпущено вина:

- | | | | | |
|---|---|---|---|---|
| 1) Председателю уездисполкома (стільки то відер) | | | | |
| 2) Ему же... | ” | ” | ” | ” |
| 3) Губпрофсоюзу... | ” | ” | ” | ” |
| 4) Фольваркому... | ” | ” | ” | ” |
| 5) Ермолаєву... | ” | ” | ” | ” |
| 6) Боголюбову... | ” | ” | ” | ” |
| 7) Серову... | ” | ” | ” | ” |
| 8) Мосину... | ” | ” | ” | ” |
| 9) Кацу... | ” | ” | ” | ” |
| 10) Онищенко... | ” | ” | ” | ” |
| 11) Автомобілю... (і? — С. Б.) едущему из Харькова на Одесу* і т. д. й т. ін. | | | | |

За браком часу (та це і не входило в наш обов'язок) ми не довідалися, які посади хто з вище-

зазначених товаришів займав. Ми лише знаємо, що ці товариші свого часу *були відповідальними робітниками на Херсонщині*. Кількість вина виданого тому, або іншому товаришеві, нас так само мало обходить. Можемо лише запевнити читачів, що мірялось воно не чарками і не пляшками, а відрами. Характерно також, що одержували вони не по одному разу, бо додаток „ему же“ по декілька разів застосовується після першого згадування прізвища. А що до автомобілів „едущих через Основу“, то спритний Берте написав цілу віршовану трилогію-сатиру. На жаль, у нас немає її під рукою, але 14 жовтня 1929 року (у понеділок) у дворі Британського робіткому він її прилюдно сам зачитував. В цій сатирі Берте уїдливо висміює автомобілі відповідальних радянських робітників, що, як навмисно, вже кілька років „ламалися“, або „запізнювалися“ у Основі.

Та задобрити можна було одиниці, одурити одного двох, але не могли при всій своїй спритності одурити сотні наймитів і всю радянську суспільність.

ХИЖАЦЬКЕ ГОСПОДАРЮВАННЯ ОСНОВЦІВ

Чи не найпильнішими органами та громадськими організаціями, які стежили за багатством основців та не мирилися з їх капіталістичним існуванням, були фінвідділ з оподаткуванням та спілка Робземлісу з професійними вимогами. Цим, як нікому, більше відомо було, які то справжні „кооператори“ сиділи цілими роками в Основі; бо відомо ж їм

було, що не може бути звичайним кооператором хоч би той Берте, в якого працювало по 200 чол. наймитів, було коло 130.540 кущів винограду, що їхній прибуток дорівнювався 5 — 6000 орної землі; що, крім того, мав маєток та сад над Дніпром, з фортецями - льохами, та три хутори на виноградниках (Тарданівський, Середній, Жатонівський).

І щобільш згадані організації проявляли інтерес до основських господарств, то менш основці, згубивши перспективу до дальшого збагачування, дбали про свої виноградники. Навіть сам Берте, яко голова господарської Комісії Основського Т - ва виноградарів, у писаній відозві до своїх земляків докоряє:

„... В рядах виноградарей начинается полный развал общественности... Наша задача — раз'яснить Вам *гибельность последствий*, к каким неминуемо приведет такое отношение к общественным обязанностям“.

Далекозорий політик, Берте, ще за кілька років передбачав загибель капіталістичної Основи і дарма докоряв у тій же відозві земляків:

„... К нашему голосу Правительство прислушивается; снизило с.-х. налог... При очень крутой избирательной политике большинству возвратило избирательные права в из'ятии из общегосударственных норм.

И в ответ на все это, мы сами парализуем все достижения“.

Та попередження вождя були марними! Капіталістична Основа при найкращій активності її членів не могла органічно „врости“ в радянську систему.

Щоб врятувати свої господарства¹ од оподаткування, основці взялися їх ділити поміж своїми родинами. Але дарма. З цього нічого не виходило. Навіть з чисто арифметичних розрахунків. У Берте М. Ю.— 88 десятин, а в Коновалова П. І.— 33 десятини. Дочка Берте одружена з сином Коновалова. Скільки не діли, а скласти їхні частки виходить знову велике господарство. А до того ж Кахівський райвиконком такі „липові“ роздільні акти нещадно анулював.

Побачивши все це, згубивши перспективи та пільги (до 1927 року виноградники обкладали податком як польову землю), основці почали хитрацьке господарювання на виноградниках. Щоб зменшити площу виноградників, менше наймати робітників, основці покинули дбати про садки, не заховували виноградні кущі від морозів, і вони 2 роки зряду почали гинути.

А щоб уникнути відповідальности, основці кинулись за порятунком до вчених фахівців. Ті радо відгукнулися: виноградники обслідували вчені ентомологи — З. С. Голов'янюк, С. А. Мокржицький, співробітник Наркомземівської Центральної Досвідної Станції імені Тімірязєва Медведєв та директор тієї ж станції проф. Боровіков. Наскільки були знищені виноградники за 2 роки, видно хоч би з того, що в господарстві Берте на

32-х десятинах 1927 року було: плодоносних кущів 112892, а 1929 року — лише 81312.

Для всіх, а в першу чергу для Британських наймитів, що цілими поколіннями власноручно обробляли основські виноградники, було ясно, що причина загибелі виноградних кущів — *хижацьке господарювання, злісне шкідництво*.

Як же оцінили вчені? В чому вони вбачали причину загибелі?

З висновків проф. Боровікова, а саме з § 1 довідуємося, що 90% очків торішніх паростків загинуло „независимо от того были ли виноградники покрыты на зиму или нет“.

А далі таки в пакті 3-му проф. констатує:

„... То тяжелое экономическое положение, в каком находятся сейчас виноградные хозяйства, и каковое с каждым годом все ухудшается, лишило хозяйства возможности закрывки на зиму виноградников навозом и соломой“.

Виходить, винними тут фіноргани, а не господарі. Це ж підкреслює проф. і в § 10-му:

„... „Вывеи“ эти... могут быть закультивированы не раньше десятка лет, с чем необходимо считаться при определении доходности виноградника“.

І нарешті в 12-му:

„В заключение должен сказать, что над виноградниками сыпучих песков надвинулись грозные тучи, которые не только отобьют охоту у населения заниматься этой культурой... но могут

в 2—3 года свести к нулю ту огромную работу которая здесь проделана“.

В цьому ж § проф. пояснює, що ж то й за „грозные тучи“ нависли. А саме:

„... *Неверная оценка доходности виноградников в этом году и связанные с этим налоги уже сейчас заставляют население подумывать о сокращении своих хозяйств...*

Нельзя наконец не отметить, что та упорная борьба, которую ведут виноградари (а наймити де ж, шановний професоре? — С. Б.) сыпучих песков с этими песками не находит достаточную оценку в глазах местных руководящих органов...”

Отже замість наукового обслідування, — боротьби з винайденими хворобами, замість технічних порад в боротьбі з природними шкідниками винограду, вчений професор і директор Науково - Досвідної Станції прийшов до висновку, що *единою перешкодою і гальмом для виноградної культури, є „местные руководящие органы“ та податки.*

Та це не перший випадок, коли українська наука стала на послуги приватному капіталові, — „Український Шампані“ зокрема. Ще за 5 - ть років до того, один із знавців виноградарства на Україні, *В. Є. Таїров*, 1923 року випустив брошуру (згідно постанови Губплянкомісії Одеського Губземуправління 28/IV — 1923 року): „*Укрепление и использование песков в связи с культурою винограда*“. В цій брошурі автор, пригадуючи, як „в России началось,

благодаря кампании поднятой моим журналом „Вестник виноделия“ расшатывание основ так называемого „радикального метода“... (боротьби з філоксерою) пише так:

„... И вот группа *трудолюбивых швейцарцев*, выходцев из колоний Шабо и Пуркар... во главе с Ц. И. Жатоном (с двумя братьями), Ф. Я. Гертером, Л.Л. Гехлером, К.К. Тарданом, К. К. Герштеймером и др.,— переселились на берег Днестра в Основу и на закупленных песчаных землях начали разводить виноград...“ (ст. 24).

А згадавши той час „расшатывание основ“,— 90-ті роки, роки найбільшого розвитку капіталізму на півдні України,— В. Є. Таїров у згаданій брошурі кадить фіміямом перед основцями і 1923 року:

„... Местные труженики, состарившиеся и закаленные в борьбе с песчаной гидрой и *упорно отстаивающие свои* свыше 30-тилетние завоевания, составляющие крупнейшие состояния для края, жалуются на целый ряд препятствий, затрудняющих, а иногда и делающих невозможным ведение любимой отрасли хозяйства“ (ст. 26).

І ще тоді (1923 року) В. Є. Таїров за одно з „препятствий затрудняющих, а иногда и делающих невозможным ведение любимой отрасли хозяйства“, вважав:

„... неприемлемые арендные условия, *необычайно высокие размеры видов налоговой повинности*, совершенно не соответствующая сельско-

хозяйственному промыслу *тарификация рабочей силы*" і т. д. і т. д. (ст. 26).

Підбадьорені такими авторитетними висновками вчених 1928 р., що фактично *оправдовували хижацьке господарювання основців*, ці сипнули до центральних органів докладні записки, з драматичним наголовком „*о надвигающейся гибели виноградарства на сыпучих песках Приднепров'я*". Поминувши всі інші причини занепаду виноградарства, основці в одній з докладних записок „потрясают основы“ всього державного ладу. Перераховуючи „кривди“, що їм завдають земельні, профспілкові та фіноргани, вони трагічно скаржаться:

„... Даже те раздельные записи, которые зарегистрированы Основским Сельсоветом... (до речі сказати — глитайський — С. Б.) Каховским РИК'ом анулированы.

... Это уже нечто безпримерное. Где же уверенность в прочности тех или иных государственных актов? Таким путем дискредитируются действия государственных учреждений и колеблется вера в незыблемость правовых норм...”

СТРАЙК 1929 РОКУ ТА ЛІКВІДАЦІЯ КАПІТАЛІСТИЧНОЇ ОСНОВИ

Домагаючись (і в перші роки цього досягаючи) од радвлади різних пільг, спекулюючи на своєму виключному географічному становищі (сипучі піски) та специфічності виноградарської культури, основці

тимчасом згубили всякий інтерес до свого господарювання і перетворювалися в справжніх паразитів. Коли до революції ще можна було побачити членів сім'ї на виноградниках за роботою, то в останні роки робота провадилася виключно наймитами. Все ж населення основських багатіїв вело безтурботне паразитське життя: вино, преферанс, машкаради, бали, гулянки, виїзди в Одесу, Москву, Ленінград і т.ін. ось сенс життя Основи в останні роки.

В той час, коли основські глитаї-поміщики справляли бенкети та машкаради, комуністична партія кинула гасло рішучого наступу на глитаїв. Чому саме 1929 року, а не раніше, про це говорить *товариш Сталін в своїй промові на конференції аграрників та марксистів 22-го грудня 1929 року*. У ній він говорить, та ми й самі є свідками того, що соціалістичний сектор с. господарства став зовсім міцним економічно, побиваючи глитаїв на радянському ринкові. Ось чому *компартія й кинула гасло ліквідації капіталістичного сектора в с. господарстві, гасло ліквідації ворогів соціалізму приватних капіталістів*.

Основські поміщики,— чи не найбільші капіталісти на всьому півдні України,— при такому курсі політики мусіли опинитися під загрозою.

Але поза політичною лінією центру, на місці, в самій „Українській Шампані“, *визріли сили с.-г. пролетаріату*, що, виховані за радянських умов, самі собою *заперечували капіталістичне господарство*.

Зріст свідомости основських наймитів та рішучий наступ на глитаїв у всесоюзному масштабі і спричинилися до величезного страйку восени 1929 року в „Українській Шампані“.

Використовуючи не одну сотню наймитів (на час страйку — 518), основці до самого 1929 року вживали *поденщину*. Ця форма ніяк не забезпечувала наймитства. І то зо всіх боків. Візьмімо *соціяльне страхування*. Коли робітник захворів у п'ятницю, а на роботу вступив у четвер, то допомогу він одержуватиме лише до суботи, незалежно від того, скільки він хворіє. А підчас безробіття *допомоги наймит не одержував*.

Так само, при поденщині наймити *не користувалися днем відпочинку*, і ніхто їм за дні відпочинків (у неділю) *не платив*.

Ось чому одною з вимог, що поставили наймити основським виноградарям стала *додаткова угода* до колективної угоди 1929 року. Зміст цієї угоди, пред'явленої господарям (після зборів інститута делегатів 30/VIII 1929 року та зборів загальних 31/VIII того ж року) 4/IX — 29 року, такий :

„1) На роботах, що будуть провадиться в господарстві... (такого то) робота матиме сезонний характер, а саме: одкривка, обрізка, сапанка, купороска, підв'язка, збір винограду та ін. роботи. На роботу надсилаються робітники та робітниці сезонно, незалежно скільки часу продовжуватимуться роботи (тиждень чи місяць), але не більше 6 - ти місяців.

2) Робітники, взяті на сезонну роботу, вважаються на роботі до закінчення терміну незалежно від того, скільки часу буде продовжуватись робота.

3) Робітники та робітниці, взяті на сезонну роботу, користуються всіма правами сезонних робітників, передбачених кодексом закона про працю та колективною угодою.

4) Зарплата сезонним робітникам, що роблять не менш 1-го місяця, видається 1-го і 15-го числа щомісяця. Тим, що роблять більше тижня, що суботи та після закінчення роботи. Тим, що роблять тиждень і менше — зразу ж після закінчення роботи.

5) Сезонний робітник вважається на роботі до остаточного з ним розрахунку згідно § 4.

6) Зарплата і розбивка на разряди залишається стара, передбачена колективною угодою для поденних робітників“.

Цю додаткову угоду робітком спілки Робземлісу с. Британів поставив перед наймачами — основцями 4/IX, щоб вони її підписали не пізніше 9/IX.

В той час, коли робітком проявляв так ініціативу, а ні окружний комітет спілки Всербземліс, а ні місцеві парторганізації вимогам британських наймитів не надавали великого значіння. Так, — секретар осередку тов. Вирайло на запитання голови робіткому тов. Глушка, — чи розпочинати йому страйк, — флегматично відповів :

— „Попробуйте, може що й вийде...“

Окружний комітет спілки, що до того прогавив страйк в селі Арнаутці, так само байдуже поставився і не доглянув за керівництвом британського страйку.

І лише тоді, коли ВУК та ЦК с.-г. робітників надіслали своїх представників для переведення страйку (т. Гайдук від ВУК'а та т. Зінов'єв від ЦК спілки), страйк пройшов блискуче.

Найбільш небезпечними, щодо переведення страйку були робітники та робітниці постійні. Це споконвічні кріпаки основців. Багато з них (як Ліза Шаповалова у Берте та інші) вступили на роботу після братів і сестер, що, так само, цілими роками і десятиріччями були вірні своїм господарям. Багатьох з них основці тримали в своєму полоні як „своїх рідних“. Треба було величезних зусиль і робіткомові спілки в Британії і колосального напруження представників ВУК'у та ЦК спілки, щоб, мобілізувавши їх для страйку, втримати під своїм впливом, не допустити страйколомства. І такого не трапилося. Страйк пройшов блискуче!

Одного осіннього дня (жовтня міс.) Основа з усіма своїми багатими господарствами в гарячу пору збору винограду раптом завмерла. На роботу не вийшов ні один наймит!

Основські глитаї, розбещені „ліберальною“ політикою центру, попервах вважали це за місцеву примху робіткому і гадали, що страйк закінчиться лише з деякими поступками з їхнього боку для

наймитів. Але не так сталося, як гадалося основським глитаєм.

Звістка про страйк в добу загального наступу на глитаїв у всьому Союзі, підхоплена радянською пресою, швидко облетіла всю радянську країну. Профспілки на своїх з'їздах, конференціях, нарадах та засіданнях робіткомів, фабзавкомів, та місцевкомів, зваживши на колосальне політичне значіння наступу британських наймитів на капіталістів Основи, радо почали *вітати телеграмами солідарності і матеріальною підтримкою*.

Посипалися телеграми: од З'їзду Сільгослісробітників Шевченківщини, Луганщини, Окружного З'їзду Первомайщини, Винничищини, Тульчинщини, Одещини, Калінінського Радгоспу (Сумщини), від освітян Дніпропетровщини, Місцевкому станції Прилуки, Племгоспу Жовтня на Кременчуччині, Завкому Червонозоряної рафінарні на Сумщині, Заводу Старостина з Одеси, од пролетаріату Огіркових плянтацій Ніженщини і т. ін.

За провінціальним містами та профспілковими організаціями *відгукнулися організації індустриального пролетаріату*. Крім телеграм та грошових відрахowań, *поїхали делегації з величезних індустриальних підприємств центральних міст*.

Підбадьорені такою солідарністю, наймити продовжували наступ, виставивши ще низку вимог своїм експлуататорам, а саме: а) підвищити зарплатню усім робітникам на 20⁰/₀; б) узяти на кожну десятину по 2 чоловіка на 5 - ть місяців; в) вимагати повного виконання колумови та вимог інспекції

праці; г) збудувати лазні для наймитів; г) час, що витрачають наймити на прохід до міста роботи, компенсувати на 100% за рахунок наймача; д) вимагати спецодяг, передбачений умовою.

Але найголовнішою вимогою, — вимогою, що свідчила про політичний зріст британських наймитів, до того занедбаних і упосліджених експлуатацією, була вимога: *одібрати виноградники од капіталістів — основців, ліквідувати виноградарство капіталістичне і утворити на місці глитайської Основи радянське виноградарське господарство.*

Основський страйк став зразком для наймитів всієї „Української Шампані“. Його непереможний хід заразив ентузіазмом усю виноградарську Наддніпрянщину. За Основою почали страйкувати наймити глитайських господарств сусідських виселків — *Ключової, Лугової та Нового Судака.*

Коли Основа, що межувала з осередком спілки наймитів — Британським Робіткомом припускала визиск над наймитами, то ці глитайські гнізда користувалися ще більшою сваволею.

Робітний день там був для наймитів по 12 — 16 годин. *Охорони праці ніякої не було.*

Зарплата — іноді доходила до 10 — 20 копійок на день і видавалася раз на *п'ять місяців.*

Багато робітників працювало зовсім без *колумов* (у Широкова, наприклад).

Вихідних днів, як правило, — не існувало. Після 8-мигодинного дня на виноградниках наймити допрацьовували у господарствах. *Спецодягу не було.* Теж — *страхових книжок.*

Лікарської допомоги, так само, бракувало. Єдиний пункт лікарської допомоги, Кахівська Нарлікарня, коли й готувала якісь „масті“, то лише після того як наймити приносили „свої жири“.

Профробота по цих дрібніших глитайських гніздах кульгала ще більше, ніж в Основі. *Неписьменні наймити не могли вступити до профспілки*. А часом місцеві „вожді“ (як голова профспілки Вербовський, наприклад) заявляли:

— Годі приймати, у нас і так багато...

Партпровідництва не було зовсім. На 133 членів спілки, що об'єднував Мало-Кахівській Робітком, не було ні партійного ні комсомольського осередку,— окріч 2-х комсомольців.

Натомість по цих гніздах (як і в Основі) все громадсько-політичне та культурне життя йшло за проводом тих же глитаїв. Напр.:

а) Глитай Штам, що платив податку 28/29 року — 704 крб. був головою земгромади однієї;

б) Гертер з податком 881 крб.— другої;

в) Гейнцельман з податком 1090 крб.—секретарем СТБ;

г) Завадський, позбавлений виборчих прав з податком 2059 крб.—провідник місцевої кооперації, „культурник“ і „місцевий пропагандист“...

Такі ж „активісти“—експертники Гуго (голова СТБ), Шмідт—(голова Ревкомісії Сільради), Цвінг, Широков та ін.

Отак і йшло життя „Української Шампані“ до знаменитих страйків 1929 року.

Та нарешті вони поклали кінець цій глитайській сваволі.

О першій годині дня 9/X — 29 року вздовж Дніпра, понад будинками - палацами виноградарних магнатів з одного боку, та їхніми плянтаціями — з другого, — з Британів на Ключову, Лугову та Судак потяглася небувала процесія. 2000 наймитів з делегаціями сусідських Комун, Радгоспів, Колгоспів, Сільської бідноти та представників міського робітництва пішли з гаслами: „Геть глитайв експлуататорів“, „геть капіталістичні господарства“, „Хай живе соціялістичний радгосп „Перемога“.

Весело сяло осіннє сонце. Весело посміхався старий Дніпро, що, як і високі пісчані кучугури, був свідком 40-літньої експлуатації наймитів...

А червоні прапори та бадьорі гасла на них свідчили про новий етап в житті „Української Шампані“, *про невпинний хід соціалізму, про його будівництво на сипучих пісках Подніпров'я.*

А коли настала осінь, сотні робітників - наймитів почали працювати знову на виноградниках, дбайливо загортаючи їх на зиму од лютих морозів. Але вже не на глитайських господарствах, що багатьох з власників їхніх адміністративним порядком вислано за межі округи, — а на Радгоспівських. Того Радгоспу „Перемога“, що як символ наймитської боротьби і перемоги заснувався на місці капіталістичної „Української Шампані“.

Основа - Британи - Харків
Жовтень — грудень 1929 р.

ЗМІСТ

	Стор.
Мета брошури	3
Наймити на півдні України до революції	4
Як виникла Основа	8
Наддніпрянські піски	9
Робоча сила в „Українській Шампані“	10
Основські ватажки	12
Основа після революції (до неп'и)	16
Період нової економічної політики	20
Початок наступу на капіталістичну Основу	26
„Ув'язка“ Берте з радянською суспільністю	30
Хижацьке господарювання основців	34
Страйк 1929 року та ліквідація капіталістичної Основи	40

